Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871, OKAD Haziran 2024, 4 (1): 49-76

Sulh Temelli Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı: Aile ve Dini Rehberlik Büroları İçin Bir Model Önerisi

Peace-Based Spiritual FamIly Counseling: A Model Proposal For Family and Religious GuIdance Bureaus

Mehmet Salih KUMAŞ[1]

[1]Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa
· **msalihkumas@uludag.edu.tr** · ORCİD > 0000-0001-7055-9799

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: ../..
Kabul Tarihi/Accepted: ../..
Yıl/Year: 2024 | **Cilt-Volume:** 4 | **Sayı-Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 49-76

Atıf/Cite as: Kumaş, M., S. " Sulh Temelli Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı: Aile ve Dini Rehberlik Büroları İçin Bir Model Önerisii"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 4(1), Haziran 2024: 49-76.

SULH TEMELLİ MANEVİ YÖNELİMLİ AİLE DANIŞMANLIĞI: AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARI İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ

ÖZ

Gerek dünyada gerekse ülkemizde yapılan birçok bilimsel çalışmada, toplumların aile kurumuna yaygın bir şekilde dinî/manevî değer atfettiğini ve ailevi sorunların çözümünde dinî/manevî unsurlardan yararlanmanın daha başarılı sonuçlar verdiği üzerinde durulmaktadır. Nitekim bu anlayışa dayalı "manevi yönelimli aile danışmanlığı" hem akademik çevrelerde hem de sahada giderek ilgi çekmektedir. Halkımızın Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Aile ve Dinî Rehberlik Büroları'na (ADRB) gösterdiği ilgi, bu tezi desteklemektedir. ADRB'ler, dinî bilgilendirme (fetva) hizmeti vermenin yanı sıra manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri de vermektedir. Ancak bazı alan araştırmaları, bu ilgiye rağmen ADRB hizmetlerinin istenen verimliliği ortaya koyamadığını göstermektedir. Bu durumun en önemli nedeni, ADRB görevlilerinin hem modern terapötik teknik ve yöntemler noktasındaki hem de İslam hukuk mirasında aile birliğini güçlendirecek ve eşler arası sorunların çözümünde kullanılabilecek kuram ve kurumların güncel değeri hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır. İşte bu makalede *sulh temelli manevi yönelimli aile danışmanlığı modeli* çerçevesinde bu iki alandaki mesleki eksikliğin giderilmesinin yol ve yöntemleri üzerinde durulmakta ve modern aile danışmanlık yöntemleri İslam aile hukuku birikimin sentezine dayalı bir anlayış ortaya konulmaktadır. Böylece toplumumuzun dini ve milli değerlerine uygun, modern terapötik teknik ve yöntemlerin başarılı şekilde kullanıldığı, bütüncül, sistematik, transfer edilebilir, etkin ve özgün bir aile danışmanlığının gelişmesine katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İslam Aile Hukuku, Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı, Sulh Temelli Aile Danışmanlığı, Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu.

❋❋❋

PEACE-BASED SPIRITUAL FAMILY COUNSELING: A MODEL PROPOSAL FOR FAMILY AND RELIGIOUS GUIDANCE BUREAUS

ABSTRACT:

Many scientific studies both in the world and in our country emphasize that society widely attributes religious/spiritual value to the institution of family and that utilizing religious/spiritual elements in solving family problems is effective in solving problems between spouses. Based on this understanding, in the last quarter

century, "spiritually oriented family counseling" has attracted increasing attention both in academic environments and in the field. In this context, the public's interest in the Family and Religious Guidance Bureaus (FRGB) under the Presidency of Religious Affairs supports this assertion. FRGBs have been operating throughout the country, providing psychological counseling and guidance services as well as religious informing (fatwā). However, some field studies show that FRGB officials have some serious deficiencies in terms of professional competence. These deficiencies can be categorized under two headings: 1- Not having the necessary knowledge and skills in therapeutic techniques and methods used in family counseling. 2- Lack of sufficient knowledge regarding the contemporary relevance of theories and institutions within Islamic jurisprudence (fiqh) concerning inheritance law, which could strengthen family unity and be utilized in resolving marital issues between spouses. Despite the great potential of FRGB services, they do not achieve the expected success due to these basic deficiencies. The peace-based spiritual family counseling model is basically based on the synthesis of knowledge in these two areas. This proposed model attempts to present a holistic, systematic, transferable, effective, and original family counseling in which modern therapeutic techniques and methods are successfully used, in line with the religious and spiritual values of our society.

Keywords: Islamic Family Law, Spiritual Family Counseling, Peace-based Family Counseling, Family and Religious Guidance Bureaus

❋❋❋

GİRİŞ

A. TÜRKİYE'DE AİLE KURUMUNU DESTEKLEYİCİ KURUM VE ÇALIŞMALARA GENEL BAKIŞ

Sorumlulukların paylaşıldığı, değerlerin birlikte yaşandığı, sevgi, dayanışma ve doğallığın hâkim olduğu aile kurumunun gerek fert gerekse toplum açısından taşıdığı önem açıktır. Aynı zamanda kültür ve medeniyetin temel taşıyıcı unsuru olması nedeniyle, dinler gibi devletler de aileye büyük değer atfetmektedir. Günümüzde birçok ülkenin anayasasında yer almasına ve bu çerçevede çok yönlü politikalar ve hukukî düzenlemeler yapılmasına rağmen aile kurumu, güç kaybetmeye devam etmektedir. Örneğin ülkemizde bir taraftan evlilik oranları azalırken diğer taraftan boşanma oranları sistematik olarak yükselmeye devam etmektedir (TÜİK, 2022). Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı On Birinci Kalkınma Planı'nda aile kurumuna geniş yer verilmiş ve nitelikli insan ve güçlü toplumun oluşturulması için aile kurumunun güçlendirilmesinin temel amaç olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2022-2026 Stratejik Planı çerçevesinde aileye yöne-

lik verilen hizmetlerin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi amacıyla araştırma, eğitim ve danışmanlık faaliyetlerinin devam ettirilmesi, evliliklerin artması ve devamlılığını teşvik edici eğitim ve danışmanlıkların yaygınlaştırılması, aile içi şiddet, ihmal ve istismara yönelik koruyucu, önleyici hizmetlerin artırılması üzerinde durulmaktadır. 2021 yılında "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025)" ilan edilmiş ve 2022 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın taraf olduğu bir iş birliği protokolü çerçevesinde yerel yönetimler ve üniversitelerin de desteği ile aile kurumunu güçlendirmeye yönelik çeşitli birim, politika ve hizmetlerin geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ülkemizde aile birliğini korumaya yönelik olarak öne çıkan çalışmaları altı başlıkta toplamak mümkündür: 1- Aile Mahkemeleri, 2- Arabuluculuk Kurumu, 3- Aile ve Boşanma Danışmanlığı, 4-Psikolojik Danışmanlık, 5- Akademik Çalışmalar, 6- Diyanet Aile ve Dinî Rehberlik Hizmetleri.

1. Aile Mahkemeleri: Anayasanın 41. Maddesinde, ailenin Türk toplumunun temeli olduğu ve devletin, ailenin huzuru, refahı, anne ve çocuğun korunması esasıyla gerekli önlemleri alacağı ve gerekli teşkilâtı kuracağı ifade edilmektedir. Anayasanın bu hükmü gereği, 2003 yılında aile kurumunu muhafaza etmek amacıyla, aile hukuku kapsamındaki ilkeleri uygulamak ve denetlemek üzere özel görevli aile mahkemeleri kurulmuştur. Mahkemenin, önüne gelen dava ve işlerde, esasa girmeden önce, aile içerisindeki karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörünün korunması amacıyla eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit etmeyi ve sulh yoluyla çözümünü amaçlaması öngörülmüştür. Bu mahkemelerde görev alacak hâkimlerin evli, çocuk sahibi ve otuz yaşını doldurmuş olmaları hükme bağlanmıştır. Hâkimin sulh olunması için eşleri tek tek veya birlikte dinleyerek tavsiyelerde bulunabileceği, gerekli görmesi halinde mahkeme bünyesinde görevli olan psikolog, pedagog ve sosyal hizmet uzmanlarından yardım istenebileceği belirtilmiştir. Ancak aile mahkemelerine intikal eden anlaşmazlıkların %90'dan fazlasının boşanma ile sonuçlandığı görülmektedir. Aile mahkemelerindeki sulh çalışmalarının başarısız olmasında birçok neden sıralamak mümkündür: Mahkemelerin sadece il merkezlerinde ve nüfusu 100.000'in üzerinde olan yerleşim yerlerinde bulunması, aynı adliye binası içinde bulunmasından dolayı diğer mahkemelerde duruşma bekleyen sanık, müşteki, tutuklu, kolluk marifetiyle getirilmiş kişiler, polis, jandarma gibi kolluk güçleriyle birlikte bulunulması, diğer mahkemelerde olduğu gibi duruşma salonlarında hâkimin bir kürsü üzerinde taraflardan yüksekçe bir yerde oturması, duruşmaların aleni olması, taraflar gizli duruşma talep etmedikleri müddetçe re'sen gizlilik kararı verilememesi, duruşmalarda tarafların kendilerini rahatça ifade etmeleri için yeterli zamanın verilmemesi bunlardan bazılarıdır (Filiz, 2011). Bütün bu sayılanların yanı sıra, yargı çevrelerinde eşler arası sulh teşebbüsünün fazla bir yararının olmadığı, mahkemelerin iş yükünü arttırdığı hatta toplumda evlilik dışı ilişkilerin artmasına yol açtığı şeklinde bir kanaatin

var olduğu görülmektedir (Kurşuncu, 2007). Öte yandan mahkemelerin incinmiş duyguların onarılması için uygun yerler olmadığı ve bunun bir yansıması olarak mahkemeye intikal eden anlaşmazlıkların çoğunlukla daha büyüdüğü ve sulhten uzaklaşıldığı görülmektedir (Temel, 2019).

2. Arabuluculuk Kurumu: Eşler arası sorunların çözümünde öne çıkan kurumlardan biri de arabuluculuktur. Adalet Bakanlığı bünyesinde teşkil edilen arabuluculuk kurumu ile aile hukuku alanına giren konulardaki anlaşmazlıkların mahkemelere gelmeden çözümü amaçlanmaktadır. Arabuluculuk, ilgili kanunda (HUAK m. 4-c) şu şekilde tanımlanmaktadır: *"Sistematik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, tarafların çözüm üretememesi hâlinde alternatif çözümler önerebilen, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve kamu hizmeti olarak yürütülen ihtiyari bir uyuşmazlık çözüm yöntemi"*. Tanımdan da anlaşılacağı üzere arabuluculuk uygulaması, aile mahkemelerindeki sulha teşvik uygulamasından farklı olarak tarafların kendi iradeleriyle tarafsız bir üçüncü kişinin desteğine başvurmalarından ibarettir. Ayrıca arabuluculukta bulunan kişi (arabulucu), sadece sulh ile yetkili olup uyuşmazlık hakkında karar vermede yetkili değildir (Demircioğlu, 2019). Arabuluculuk kurumunda, aile mahkemelerinden farklı olarak gizlilik ilkesine dayalı olması hasebiyle tarafların kendilerini ifade edebildikleri ve çözüm sürecinde tarafların katılımının ve iradesinin daha etkin olduğu görülmektedir (Perçin, 2012). Ancak uygulamaya bakıldığında aile arabuluculuğunun daha ziyade boşanma aşamasına gelmiş eşlerin mahkeme sürecine girmeden; velayet, nafaka, maddi-manevi tazminat ve mevcut mal varlığının dağıtımı gibi konularda tarafları arasında anlaşma sağlanmasına yoğunlaştığı görülmektedir (İl, 2009). Bu anlayış, sosyal barışın güçlenmesine ve yargı yükünün hafiflemesine katkı sunsa da eşler arasındaki iletişim sorunlarını çözmek ve aile birliğini güçlendirmeye fazla katkı sunmamaktadır. Halbuki anayasa ve kanunlarda ilkesel olarak aile bütünlüğünün korunması amaçlanmaktadır. Ancak arabuluculuk kurumu çerçevesinde yapılan tanım ve tartışmalardan da anlaşılacağı üzere aile arabuluculuğunun daha çok boşanma süreci arabuluculuğu olarak faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır (Parkinson, 2018).

3. Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı: Ülkemizde aile uyuşmazlıkları konusunda atılan belki de en önemli adım, 2012'de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak Aile Danışma Merkezleri bünyesinde faaliyet gösteren «Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı» uygulamasıdır. İlgili yönetmeliğin 14. maddesinin 1. bendine göre bu alanda, sosyal hizmet vereceklerin psikoloji, sosyoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, tıp, hemşirelik ve çocuk gelişimi alanlarından birinde en az dört yıllık lisans programından mezun olmaları ve Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu veya üniversitelerden biri tarafından en

az üç yüz saati teorik ve en az otuz saati süpervizyon eşliğinde olmak üzere 150 saati uygulamalı, toplam 450 saatlik aile danışmanlığı alanında bir eğitim programını başarıyla tamamlamış olmaları gerekmektedir (Resmi Gazete, 2012:28401). Bu hizmet kapsamında görev alan personele ayrıca hizmet içi eğitim verilmektedir. Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı kapsamında aile içi iletişim becerilerinin kazandırılması, çatışmaların yapıcı bir şekilde çözülmesi, psikiyatrik rahatsızlığı olan aile bireylerinin sağlık kurumlarına yönlendirilmesi, boşanma noktasına gelen çiftlerin aile ilişkilerinin yeniden yapılandırılması gibi hizmetler sunulmaktadır. 81 ilde ücretsiz olarak sunulan bu hizmet, "boşanma öncesi", "boşanma süreci" ve "boşanma sonrası" şeklinde üç aşamalı olarak verilmektedir. Bakanlığın yayınladığı 2017 yılı raporuna göre bugüne dek 10.070 çifte hizmet verilmiş, bu çiftlerden 4.071 (%40,4)'i evlilik birliğine devam etme kararı almıştır. (https://www.aile.gov.tr/Raporlar/ATHGM/aile_danismanligi.pdf).

4. Evlilik ve Aile Terapisi/Danışmanlığı Faaliyetleri: Türkiye'de kayıtlı 50 bini aşkın psikolog bulunmaktadır. Bu psikologların ilgilendiği sorunlar arasında aile sorunları önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Ayrıca sosyoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, hemşirelik ve çocuk gelişimi mezunu olup aile danışmanlığı sertifikası alan çok sayıda uzman, *evlilik ve aile terapisi* adı altında özel danışmanlıklar yapmaktadır. Bireysel veya grup terapileri şeklinde yapılan bu danışmanlıklarda eşler arası farklılıklar, ailenin işleyişi, aile bireylerinin karşılıklı ilişkileri ve iletişim biçimlerine odaklanılmaktadır (Saygılı, 2019). Bu danışmanlık faaliyetlerinin etkinliğini azaltan bir takım kuramsal ve metodik engeller olduğu görülmektedir. Aile danışmanlığında çok sayıda kuram ve metot geliştirilmiş olsa da hala pozitivist paradigmaya dayalı anlayışların baskın olduğu görülmektedir. Bireyi merkeze alan, dinî ve kültürel değerleri terapötik sürece dahil etmemek için hassasiyet gösteren bu anlayışın, özellikle kendini dindar olarak tanımlayan ve aile kurumuna dinî değer yükleyen birey ve toplumlarda beklenen başarıyı elde etmesi güç olmaktadır (Düzgüner, 2018; Arvas, 2020). Nitekim yapılan birçok araştırma, danışanların, değerlerine saygı duyduğundan emin olmadığı danışmanla sağlıklı terapötik bir ilişki kurmasının çoğunlukla mümkün olmadığını göstermektedir (Sue, Arrendondo ve McDavis, 1992; Ok, 2012: 14). Öte yandan danışanın dini değerlerine dair bilgi sahibi olmayan danışmanlar, danışanın inançlarına saygı duyma adına onun yanlış bilgi ve hurafe inançlarını pekiştirecek bir tutum içinde olabilmektedir. (Çetintaş-Ekşi 2020; Aka, 2020). Evlilik ve aile danışmanlığı hizmetlerinin toplumun her kesimine ulaşmasının önündeki diğer bir engel ise bu danışmalığın çoğu kez uzun süreye yayılması ve bazı danışanların bu hizmeti satın alabilecek ekonomik imkanlardan yoksun olmasıdır. Zira psikolojik danışmanlık; danışanla kaynaşma ve ilişki kurma, problemi tanımlama, hedef belirleme, en doğru terapi yöntemini/tekniğini seçme ve uygulama, danışanı izleme gibi çok sayıda basamaktan oluşmakta olup, danışan açısından kimi zaman gereğinden uzun bir süreç gibi görülebilmektedir. Bu durum, danışanların zaman zaman danışmana karşı güven zedelenmesine yol açabilmektedir (Saygılı, 2019)

5. Akademik Çalışmalar: Boşanma ve aile içi sorunlar, hiç şüphesiz devlet kurumları gibi akademyanın da gündemini meşgul etmektedir. Konuyla ilgili çok sayıda makale, kitap telif edilmekte, sempozyum ve çalıştaylar yapılmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda bilimsel ihtisaslaşmanın bir sonucu olarak ailevi konular belli bir odak noktaya hapsedilmektedir. Mesela eşler arası sorunlara ilişkin hukuk alanında yapılan çalışmalarda mahkeme süreçleri, yargılama usulü, mal varlığının dağıtımı, velayet, nafaka gibi konular ele alınmakta; tıp alanında yapılan çalışmalarda evlilik doyumu, evlilik problemlerinin aile bireylerinin psikolojik ve fiziksel sağlıkları üzerindeki olumsuz etkileri; psikoloji alanındaki çalışmalarda eşlerin psikolojik problemleri ve stresli yaşam koşullarında eşleri koruma yolları, kadına karşı şiddet ve sosyal uyum problemleri; sosyoloji alanında boşanma nedenleri, boşanmış kişilerin karşılaştıkları sosyal zorluklar ve sosyal ilişkilerine etkisi; ekonomi alanında yapılan çalışmalarda, boşanma ile iş kalitesi veya işsizlik arası ilişkiler veya ekonomik krizlerin boşanma olgusuna etkisi gibi konular üzerinde durulmaktadır. Eşler arası sorunları ve boşanma olgusunu bütünlük içinde ele alan çalışmalarda ise genellikle betimsel bir anlatım benimsendiği, çiftlere yönelik danışmanlık hizmetlerinin önemi, yaygınlaştırılması gereği, mevcut danışmanlık hizmetlerinin handikapları ve yeni yöntemlerin geliştirilmesinin önemi üzerinde durulduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda danışanların dinî/manevi değerlerine referans yapan, eşleri sosyo-kültürel çevreleriyle birlikte ele almanın daha başarılı bir psikolojik danışmanlık olacağını savunan *manevi yönelimli aile danışmanlığının* öne çıktığı görülmektedir (Nichols, 2013; Ekşi, 2020; Kılınçer, 2021; Ekşi, 2022). Ancak bu anlayışa dayalı çalışmaların teorik olduğu ve henüz sahaya istenilen düzeyde yansımadığı görülmektedir.

6. Diyanet Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu (ADRB) Hizmetleri: Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu (ADRB), Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığına bağlı olarak 2003 yılında pilot bir uygulama ile hizmete başlamış ve 2020 yılı sonu itibariyle 81 il ve 349 ilçe müftülüğü bünyesinde 420'si büro, 10'u merkez olmak üzere toplam 430 birimde faaliyet gösterecek şekilde ülke sathına yayılmıştır. Buralarda 1.474'ü erkek ve 2.093'ü kadın olmak üzere vaiz, din hizmetleri uzmanı, Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım unvanlarındaki toplam 3.567 personel ile hizmet verilmektedir. Daha önce Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu adıyla açılan bürolar 2014 yılında Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu ismini almıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere, aileye ilişkin meselelere dinî referanslarla çözüm üretmeyi amaç edinen bu büroların çalışma yönergesinin 5. maddesinde yürütülecek faaliyetler şu şekilde sıralanmaktadır: "*a) Aile hakkında toplumun dini* açıdan doğru bilgilendirilmesini sağlamak, b) Aile yapısının korunmasına katkıda bulunmak, c) Aile bireylerini sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler sonucu karşı karşıya kaldıkları riskler ve yeni sorun alanları karşısında güçlendirmek için manevi destek hizmeti sunmak, ç) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile yapılan protokol çerçevesinde

anılan bakanlığa bağlı kurum ve kuruluşlarda dinî rehberlik ve manevi destek hizmeti sunmak, d) Halkımızın özellikle aile ve aile bireyleri ile ilgili dinî içerikli sorunlarının çözümüne katkı sağlamak, e) Gerektiğinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile ortak çalışmalar yapmak."

Yirmi yılını geride bırakan Aile ve Dinî Rehberlik Büroları, aile kurumunu ve buna ilişkin sorunları dinî kavram, kuram, kurumlar çerçevesinde ele alarak yukarıda zikrettiğimiz diğer kamu ve bağımsız danışmanlık faaliyetlerinden ayrılmaktadır (Aybey, 2016; Angın-Altaş, 2018). Bu yönüyle toplumdan yoğun ilgi gören ADRB'lerde sadece 2020 yılında yüz yüze, telefon ya da e-posta ile başvuran 19.021 kişiye, aileye dair hizmet verilmiştir. Yine aynı yıl ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesi amacıyla 53.733 seminer, konferans, sohbet vb. programlar ile sosyal medya platformları üzerinden çevrim içi yapılan programlarla 2.267.152 vatandaşa ulaşılmıştır (DİB 2020 Faaliyet Raporu). Ancak ADRB'lerin, aile birliğinin korunması çerçevesinde sahip olduğu potansiyelin yine de gerisinde olduğu görülmektedir. Danışanların yüz yüze görüşmek yerine çoğunlukla telefon veya e-posta yoluyla görüşmeyi tercih etmeleri, tüm büro ve merkezlerin danışma için fiziksel açıdan uygun olmaması hizmet kalitesini olumsuz etkilemektedir (Aybey, 2015; Angın-Altaş, 2018; Mürsel-Onur, 2020). Ancak üzerinde durulması gereken asıl nokta, bu hizmetleri yürüten görevlilerin meslekî açıdan gerekli donanıma sahip olmamalarıdır. Nitekim danışmanlık hizmeti veren din görevlilerine yönelik yapılan bir takım alan çalışmaları, eşler arası sorunların çözümünde büro görevlilerinin kendilerini yetersiz gördüklerini ortaya koymaktadır (Topuz, 2015). Bu durumdan dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı, ADRB görevlilerine yönelik birtakım hizmet içi kurslar düzenlemektedir. Tüm bu gayretlere rağmen her geçen gün çeşitlenerek artan ailevi sorunların çözümü için daha nitelikli bir eğitime ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. (Aşıkoğlu, 2008).

ADRB hizmetlerini konu edinen bölgesel (Ege, Ankara, Antalya, Bingöl, İslahiye) ve ulusal çerçeveli birçok akademik çalışma [Gündüz (2009), Oruç (2009), Şahin (2010), Aşıkoğlu, Ege (2011), Bayar (2011), Aşıkoğlu (2012), Ok (2012), Peker (2012), Aybey (2015), Özer (2015), Topuz (2015), Söylev (2016), Aybey (2018), Angın-Altaş (2018), Temel (2019), Mürsel-Onur (2020), Doğru (2020)], ADRB hizmetlerinin dinî bilgi (fetva) vermenin yanı sıra ağırlıklı olarak danışmanlık hizmeti olduğunu göstermektedir. Zira ailevi problemler mutsuzluk, çaresizlik, kararsızlık, suçluluk, değersizlik, içe kapanma gibi çeşitli psikososyal semptomlara yol açmaktadır. Ailevi sorunlara ilişkin dini bilgi edinmek amacıyla ADRB'lere gelen kişilerin, çoğunlukla içinde bulunduğu psikolojik sorunlara da çözüm aradığı görülmektedir. Fakat ADRB görevlilerinin, zaman zaman birkaç cümle ile dini bilgi vermekle yetindiği (Angın-Altaş 2018) veya danışmanlık noktasında kendini yetersiz gördüğü bilinmektedir. Nitekim ADRB görevlilerine yönelik yapılan bir alan çalışmasında (Topuz, 2015) "Meslek hayatına dair, yaşadığınız sorunları aşabilmeniz için hangi konularda bilgi, beceri ve deneyime ihtiyaç duyuyorsunuz?"

sorusuna verilen başlıca cevaplar şu şekilde sıralanmaktadır: "1- Çok yönlü sorunları çözme becerisi, 2- Bireyi tanıma yöntemleri, 3-Manevî danışmanlık teknikleri, 4- Danışmanlık deneyimleri, 5-Güncel fıkhî konular, 6- Etkili İletişim Becerileri, 7- Resmi Hukuk kuralları ve yargılama, 8- Sosyoloji." ADRB hizmetlerine dair yapılan çok sayıda teorik ve saha çalışması, bu hizmetlerin verimliliği için öncelikle büro görevlilerin mesleki açıdan iki alanda geliştirilmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır: 1- Aile danışmanlığında kullanılan terapötik teknik ve yöntemler hususunda gerekli bilgi ve beceri kazandırılması. 2- Aile birliğini güçlendirecek ve eşler arası sorunların çözümünde kullanılabilecek fıkhî kavram, kuram ve kurumların güncel değeri hakkında yeterli bilgi ve donanım kazandırılması. M*anevi yönelimli aile danışmanlığının* temel bileşenlerini de ifade eden bu iki alanda verilecek eğitim, ADRB hizmetlerinin verimliliği açısından vazgeçilmez öneme sahiptir (Topuz, 2014; Özer, 2015; Ağırbaş, 2017; Yücel, 2018; Kılınçer, 2021).

Özet olarak; ülkemizde yürütülmekte olan ve altı başlık altında ele aldığımız bu hizmet ve çalışmalarda belirttiğimiz temel eksikliklerden dolayı beklenen verimlilik elde edilememektedir. İşte bu model, aile kurumunu güçlendirecek, eşler arası sorunların giderilmesinde etkili, toplumumuzun dini ve manevi değerlerine uygun, danışmanlıkta kullanılan terapötik teknik ve yöntemlerin başarılı şekilde kullanıldığı, bütüncül, sistematik ve test edilmiş bir danışmanlık modeli geliştirmeyi amaçlamaktadır. Büyük ölçüde Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Aile Danışmanlığı kapsamında değerlendirilebilecek bu danışmanlık modelinin özgünlüğü ise aşağıdaki ilkelerin varlığına bağlıdır.

B. SULH TEMELLİ MANEVİ YÖNELİMLİ AİLE DANIŞMANLIĞININ TEMEL İLKELERİ

1. Manevi/Dini Değerlerin Danışmanlık Sürecine Dahil Edilmesi

Psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıkıp geliştiği dönemlerde, Batıda hakim olan pozitivist düşüncenin etkisiyle, manevi/metafizik unsurların bu alana, dolayısıyla psikoterapötik süreçlere dahil edilemeyeceği savunulmuştur. Yine bu anlayışa bağlı olarak danışmanlıkta, bireye odaklanılmış, nicel ölçme yöntemleri ile yürütülen ve nesnel gerçeklik kavramları ile sınırlı bir anlayış benimsenmiştir. Fakat 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal yapısalcı anlayışın da etkisiyle terapötik süreçlerde danışanın sosyal, kültürel ve dini değerleri dikkate alınmaya, nitel yöntemlere başvurulmaya, insan deneyimlerindeki öznel gerçekliğe referanslar yapılmaya başlanmıştır (Karaırmak-Aydın, 2007; Aka, 2020). Özellikle klinik çalışmalarda din ve psikoloji arasındaki ilişkiyi doğrulayan bulgular arttıkça din ve maneviyat, psikolojinin mühim çalışma alanları haline gelmiştir (Şirin, 2018; Turgut-Ekşi, 2020). Bu kuramsal değişimle birlikte psikoloji ve psikolojik danışmanlıkta kültürel çoğulculuk, yerel inançlar ve manevi değerlerin önemli oldu-

ğu sıklıkla dile getirilmektedir (Sayar, 2014; Kağnıcı, 2013; Çetintaş-Ekşi 2020). Manevi danışmanlık kavramı etrafında şekillenen bu alternatif paradigma, 1980'li yıllardan itibaren hızla gelişmiş ve bütüncül, sistematik, gelişimsel, çok kültürlü ve çok boyutlu bir disiplin olma yolunda ilerlemiştir. Manevi danışmanlık (spirituel therapy), ilk dönemler *pastoral care* ve *pastoral counseling* şeklinde ifade edilen "dini danışmanlık" kavramı ile aynı anlamda kullanılsa da postmodern dönemle birlikte, dine oranla daha esnek, daha bireysel ve geleneğe daha az bağlı olmayı ifade etmesi hasebiyle *maneviyat* kavramı daha fazla tercih edilmeye başlamıştır. Psikoloji ile dinin kesişim noktasında yer alan ve çoğunlukla din psikolojisi biliminin kapsamında değerlendirilen "manevi danışmanlık" alanı ülkemizde özellikle 2000'li yıllardan itibaren öne çıktığı görülmektedir (Koç, 2012; Şahin, 2017; Şirin, 2018; Düzgüner, 2018; Ekşi, 2020). Aksini savunanlar olsa da dinden daha kapsayıcı bir kavram olan maneviyat kavramı, ülkemizde genellikle din, tasavvuf ve ahlak konularıyla ilişkilendirilmektedir (Ok, 2012; Düzgüner, 2018).

Manevi danışmanlığın birçok tanımı yapılmaktadır. Amerika Dinî Danışmanlar Kurumu (AAPC), manevi danışmanlığı; "*Klinik ruh sağlığı uzmanları olarak, manevi inançlarını ve uygulamalarını terapötik süreçle bütünleştirerek dinî bağlılığı olan veya olmayan herhangi bir danışana hizmet vermek*" şeklinde tanımlarken, Altaş, yapılan tanımlarda şu üç hususun öne çıktığını ifade eder: 1- Manevi danışmanlık kavramı ile genellikle dinî danışmanlığın amaçlanması, 2- Bu danışma anlayışının geleneksel danışma süreçlerinin bir parçası olarak görülmesi, 3-Her türlü problemin, dinî bağlamda değerlendirilmesi. Buna göre manevi danışmanlığın sadece ahlak ve inançla ilişkili sorunlarla sınırlı olduğu algısı, yanlıştır (Altaş, 2000; Ok, 2012; Koç, 2016). Bu bağlamda manevi danışmanlık, yaşamlarında dinî ve manevî değerlere yer veren danışanların teolojik içsel referansları ve psikolojiye ilişkin teoriler çerçevesinde danışmanlık olarak tanımlanabilir. Buna göre manevi danışmanlık, dinle ilişkilendirilen her konuyu içine alan geniş bir alana sahiptir (Ekşi, Kaya ve Okan, 2020).

Birçok dinde olduğu gibi İslam'da da aile hayatına dair çok sayıda dini kural bulunmaktadır. Kimlerle evlenip evlenilemeyeceği, nikâh törenlerinin şekil ve şartları, eşler arası hak ve sorumluluklar, evliliğin hangi durumlarda ve hangi yöntemlerle/süreçlerle sonlandırılacağı gibi birçok hususta bağlayıcı kurallar söz konusu olmaktadır (Ünal, 2013; Mahoney-Tarakeshwar, 2013). 80'li yıllardan itibaren aile-din ilişkilerine dair çalışmaların giderek artmış, evlilik doyumu, evlilik uyumu, aile ve din arasında ne tür bir ilişki olduğu, aile ve dinin birbirini nasıl etkilediği gibi spesifik birçok konuda çalışmalar yapılmıştır (Thomas ve Cornwal, 1990).

Sosyal hayatımızın her alanında izleri görülen dinin, ailevi ilişkilerde daha etkili olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyet döneminde yetişen ilk hukukçulardan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu (ö. 1992), aile kurumunun hukukî olmaktan çok ahlakî bir kurum olduğunu ifade ederken bu gerçeğe işaret etmektedir. Zira

taraflar, aile kurumunu sürdürecek ahlakî şartlardan yoksun olmaları halinde, bu kurumun sadece kanunlarla ayakta tutulması ve zecri yöntemlerle korunması mümkün değildir. Türk Medeni Kanunu'nun kabulünden itibaren en büyük direncin aile hukuku alanında görülmesinin nedeni de bu dinî karakterdir. Zira aile hukuku alanı, Müslüman toplumlarda öteki hukuk alanlarına kıyasla daha kutsal görülmektedir. Velidedeoğlu bu gerçekten dolayı halkın sakat gelenekleri ile mücadelede dinî duygularından yararlanılabileceği gibi aile birliğinin korunmasında da din adamından yararlanılabileceğine işaret etmektedir (Velidedeoğlu, 1965). Ülkemizde ailevi sorunlara çözüm bulma amacıyla çok sayıda vatandaşımızın, ADRB'ler başta olmak üzere câmi görevlilerine, müftülüklere, fetva hatlarına ve İslam Hukuku alanında çalışan akademisyenlere başvurduğu bilinmektedir. Bu durum, aile kurumunun dini/ahlakî karakterini gösterdiği gibi, dinin toplumdaki yapıcı rolüne de işaret etmektedir.

Yapılan birçok araştırma, ülkemizde aile kurumunun hala dinî bir kurum olarak algılanmaya devam ettiğini göstermektedir. Evliliklerin %97'sinde ayrıca dinî nikâhın kıyılması, erkeğin isteği üzerine gerçekleşen boşanmaların yarısına yakınında hala "seni boşadım veya boşsun/boş ol" gibi fıkhî anlayış ve yöntemlerin kullanılıyor olması, aile kurumunun bu karakterini açıkça göstermektedir. 2010 yılında Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel müdürlüğünün yaptığı bir saha araştırmasında yönlendirilen "Aile, dinî ve manevî değerlerine bağlı olmalıdır" şeklindeki yargıya, deneklerin %87,1'i destek verirken sadece %3,5'i karşı çıkmaktadır (Türkiye'de Aile ve Değerler Araştırması 2010). Öte yandan mahkemelerde gerçekleşen boşanmaların dinen de geçerli olup olmadığı; eşler arası kimi problemlerin veya söz ve eylemlerin dinî açıdan evliliğe zarar verip vermediği gibi pek çok sorunun gerek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın fetva kurumlarına gerekse üniversitelerdeki İslam hukuku uzmanlarına sıkça soruluyor olması, bu toplumsal telakkinin bir diğer göstergesidir (Temel, 2019). Nitekim yüzyıllarca pozitif/mer'î hukuk sistemi olarak toplumsal hayata yön veren İslamî hükümlerin kültürün ayrılmaz bir parçası olarak toplumsal hafızada varlığını sürdürmesi doğal bir durumdur. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2022-2026 Stratejik Planı'nda ifade edildiği üzere, ailevi sorunların artışında, modernleşme ve küreselleşme sürecinde görülen milli ve manevi değerlerimizdeki erozyonun, etkisi açıktır. Çapçıoğlu'nun ifadesiyle sekülerleşme, bireyselleşmeyi doğurarak aile fertleri arasındaki "biz" duygusunun yerine "ben" kimliğini öne çıkarmış ve aile bağlarını giderek zayıflatmıştır (Çapçıoğlu, 2018). Karşı karşıya olduğumuz bu durumu, birçok sosyolojik gerekçeyle ilişkilendirmek mümkün olsa da özü itibariyle modernleşme, bireyselleşme ve eşler arası güç mücadelesinin bir sonucu olarak görmek mümkündür. Nitekim TÜİK'in sıraladığı boşanma nedenlerine bakıldığında bu durum açık bir şekilde görülmektedir: Sözlü ve/veya fiziksel şiddet (%69.3), sorumsuzluk (%38.6), geçimsizlik (%36.6), fikir uyuşmazlığı (%34.2), aldatma (%29.7), evi terk etme (%19.8) (TÜİK, 2020). Oysa "manevi yönelimli aile danışmanlığı" anlayışının, aile kurumuna ahlakî/dinî değer atfeden toplumlarda çok daha etkili olduğu bazı araş-

tırmalarla ortaya konulmuştur (Carlson vd. 2002; Khodayarifard ve McClenon 2011; Çetintaş-Ekşi 2020). Zira tarih ve kültürün ayrılmaz bir unsuru olan dinin danışmanlık sürecine doğrudan dahil edilmesi, bireyi kuşatıcı bir psikoterapiyi esas alarak danışana yaşam taktiği vermekten öte onun hayatına derin bir anlam katacaktır (Sayar, 2014). Bu anlayışın bir sonucu olarak 2010 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile DİB arasında imzalanan protokol ile din kurumundan bu hususta yardım alınması karara bağlanmıştır.

Ülkemizde aile danışmanlığında dinden yararlanılması gerektiğini gösteren hususlardan biri de boşanmaya yol açan temel nedenlerin kahir ekseriyetinin aynı zamanda İslam dini tarafından yasaklanmış söylem, tutum ve davranışlarla ilişkili olmasıdır. Boşanma nedenlerine ilişkin yapılan saha çalışmalarında öne çıkan şiddet, alkol, uyuşturucu, kumar, aldatma, evi terk gibi nedenler, İslam'da da büyük günah olarak kabul edilmektedir (Kaplan vd., 2018). Bu durum, eşler arası sorunların çözümünde din kurumundan yararlanmayı bir nevi zorunlu kılmaktadır. Ayrıca ailevi sorunların toplumumuzda mahrem olarak görülmesi ve çoğunlukla gizli tutulması sorunların içinden daha da çıkılamaz hale gelmesine neden olmaktadır. Nitekim Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması'na (2017) göre, "Eşinizle önemli bir sorun yaşadığınızda öncelikli olarak kimden veya nereden destek almayı düşünürsüz?" sorusuna verilen cevaplara bakıldığında ailelerin % 62'sinin kimseden yardım almadığı görülmektedir. Aile kurumunun dinî karakteri ile doğrudan ilişkili olan "mahremiyet" yönü, ailevi sorunların çözümünde din kurumunu daha ehemmiyetli kılmaktadır. Aksi yönde bazı akademik iddialar olsa da kadın ve gençlerin dini değerlere daha fazla değer atfediyor olduğu yönündeki tez, boşanmayla mücadelede dinî kuram ve kurumların elini daha da kuvvetlendirmektedir. Mamafih boşanmaların daha ziyade (%40) evliliğin ilk yıllarında gerçekleşmesi ve boşanma kararının daha çok (%58) kadınlar tarafından verildiği istatistiki olarak bilinmektedir (Çapçıoğlu, 2018).

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi modernleşme ve sekülerleşme ile yaşanan kırılma, dinin aileyi ıslah ve tahkim etme yönündeki kurumsal gücünü zayıflatmış olsa da toplumumuzda ailevi ilişkilerin dayandığı dini/ahlakî zemin, yine de varlığını korumuştur. Bu anlayıştan hareketle toplumumuzda dinî kavram, kuram ve kurumların gücünü arttırmak ve özellikle ailevi sorunların çözümünde ailenin bu dini karakterini yeniden canlandırmak için evlenecek/yeni evli çiftlere sistematik eğitim ve bilgilendirmeler yapmak gerekmektedir. Nitekim birçok ülkede yapılan araştırmalar, dinin eşler arası uyuma katkı sunduğunu, fedakarlık ve affetme gibi ahlakî değerleri canlı tuttuğunu, evlilik doyumunu arttırdığını, bireysel ve toplumsal ruh sağlığını güçlendirdiğini, terapi sürecine önemli derecede katkı sunduğunu göstermektedir. (Kasapoğlu, 2017). Her ne kadar bazı fıkhi gerekçelerle evlilik/nikah, zaman zaman sıradan bir muamelat akdi gibi ele alınmış olsa da birçok ayet ve hadis, bu kurumun dinî yönüne işaret etmektedir. Zira ayet ve hadislerden hareketle nikahın, Allah'ın şahit olduğu "sağlam bir teminat" (Nisa 4/21) ve

nebevi hayat tarzının en önemli unsuru olduğu (Müslim, Nikâh, 5), sadaka sevabı kazandırdığı (Müslim, Zekât, 53) hatta dinin yarısını kurtarmak olduğu (Suyûtî, Câmi'u's-Sağîr, 2/932) inancı genel kabul görmüştür. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) düğünlerin mescitlerde yapılması yönündeki tavsiyelerini (Tirmizî, Nikah, 6.), evliliğin bu dinî boyutuna işaret olarak değerlendirmek de mümkün olabilir.

2. Günümüz Aile Danışmanlığında Kullanılan Terapötik Teknik ve Yöntemlerden Yararlanılması

Maneviyat ve dinin aile danışmanlığında nasıl kullanılacağı, mevcut terapi modellerinin maneviyatı nasıl ve hangi bağlamda ele alacağı problemini konu edinen birçok çalışma yapılmıştır. Maneviyatın terapötik sürece nasıl entegre edileceği noktasında fikir birliği henüz oluşamasa da birçok ülkede konuyla ilgili saha çalışmaları giderek artmaktadır (Richards ve Bergin, 1997; Çetintaş-Ekşi 2020). Türkiye'de bu alandaki çalışmalar çeyrek asrı aşmasa da yeni model ve teknik arayışlarının ümit verici noktada olduğunu söyleyenebilir.

Kuramsal olarak "aile danışmanlığı" psikolojik danışma kuramlarının çoğu ile benzerlik göstermekte ve onların kavramlarından yararlanmaktadır. Ancak aile danışmanlığında aile, bir bütün olarak kabul edilerek bireyi kendi başına değil, ailenin diğer üyeleri ile olan ilişkileriyle ele almaktadır (Kılınçer, 2021). Manevi yönelimli aile danışmanlığına dair arayışlarda ister aileyi; geçmişi ve gelişimi bağlamında ele alan *Bowen Aile Sistemleri Terapisi*, ister duyuşsal ya da duygusal katmanına göre ele *alan Yaşantısal Aile Danışmanlığı*, ister ailedeki işlevsiz örgütlenme açısından meseleyi ele alan *Yapısal Aile Danışmanlığı*, ister aile bireylerine kendi aile sistemlerine sadece tepki göstermeyi değil, cevap vermeyi de öğretmek gerektiğini savunan *Sistemik ve Stratejik Aile Danışmanlığını*, ister temel sorunları olabildiğince hızlı bir şekilde çözmeyi amaçlayan *Kısa Süreli Çözüm Odaklı Aile Danışmanlığı* olsun, isterse de öğrenme teorileri ve ilkelerinin, uyumsuz davranışlar ya da belirtilerin tedavisi ve değerlendirilmesinde sistematik bir şekilde uygulanmasını savunan *Bilişsel Davranışçı Aile Danışmanlığı* olsun (Şirin, 2018; Turgut-Ekşi, 2020; Kılınçer, 2021), bu kuram ve yöntemlerden hangisi tercih edilirse edilsin, önemli olan danışandan hız alarak onun manevi unsurlarının danışmaya başarılı şekilde entegre edilebilmesidir. Nitekim psikolojik danışmanlığın başarısının, kullanılacak kuram ve tekniklerden ziyade danışanla kurulan empati ve iş birliğine bağlı olduğu kabul edilen bir gerçektir (Nazlı, 2012). Nitekim Müslüman toplumlardaki bazı ampirik çalışmalar, İslamî/fıkhî değerlerin terapi süreçlerine dahil edildiği aile danışmanlıklarının başarılı sonuçlar verdiğini göstermektedir (Prest- Robinson 2006; Khodayarifard-McClenon 2011; Khodayarifard-Fatemi, 2013; Khakpour vd. 2018). Buna göre ADRB bünyesinde "manevi yönelimli aile danışmalığı" yapılabilmesi için, büro çalışanlarının öncelikle psikolojik danışmanlığın ilke ve tekniklerini bilmesi ve bunları İslamî/fıkhî değerlerle doğru bir şekilde

sentezleyebilmeleri gerekmektedir. Manevi yönelimli aile danışmanlığında yukarıda belirttiğimiz psikoterapi kuramlarının her birinden yararlanmak mümkün olsa da ADRB görevlilerinin din görevlisi kimliği ile danışanının ailevi ilişkilere dair yanlış inanç, tutum ve davranışlarını düzeltmesini kolaylaştıracak yöntemin Bilişsel Davranışçı Terapi yöntemi olduğunu söyleyebiliriz (Şirin, 2018; Turgut-Ekşi, 2020; Kılınçer, 2021). Bu kuram, bilişsel psikoterapi ile davranışçı psikoterapi yaklaşımlarının sentezine dayalı olup olumsuz duygu ve düşünceleri, yanlış inanç ve görüşleri değiştirmeyi amaçlamaktadır. Danışanların temel inanç ve varsayımlarına odaklanmayı öngören bu kuram, duygu-düşünce-davranış üçlüsünü birlikte değerlendirdiği için güçlü bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Bilişsel terapi, danışanın inançlarının terapi sürecinde büyük bir önem taşıdığına vurgu yapar. Bilişsel-davranışcı anlayışa göre insanların ne düşündüklerini, neler hissettiklerini ve nasıl davrandıklarını etkileyen temel bir bileşen olarak kültürün etkisi büyük olduğu için kuşak etkileri, etnik kimlik, cinsiyet, dini ve manevi yönelimlerin dikkate alınması gerekir. Terapiyle bu gerçeğin, danışman tarafından değil, bizzat danışan tarafından keşfedilmesi amaçlanır. Bir başka ifadeyle danışanın kendi danışmanlığını yapması hedeflenir. (Şirin, 2018; Turgut-Ekşi, 2020). Bilişsel yaklaşımın öncü isimlerinden olan Judith S. Beck, bireylerin bilişsel içeriklerinin otomatik düşünceler ve şemalar olmak üzere iki bileşenden oluştuğunu; şemaların da ara inançlar ve temel inançlar olarak iki bölümde toplandığını savunur. Beck, terapinin nihai amacının da tüm bilişsel içeriklerin merkezinde yer alan şemaları yeniden yapılandırmak olduğunu ifade eder. Bu genel yaklaşımın bir sonucu olarak bilişsel-davranışçı düşünceye dayalı terapi, ailevi sorunların çözümünde de yanlış davranışların dayandığı şemaları değiştirmeyi hedefleyebilir. Aile ilişkilerindeki herhangi bir davranışı algılayabilmek için tüm aileyi bir danışan olarak gören bu yaklaşıma göre her bireyin davranışları diğer aile üyelerinin duygu, düşünce ve davranışlarını etkilediği için tüm aileyi bütüncül olarak değerlendirmek ve uygun yöntem ve teknikleri terapi sürecine dahil etmek gerekir. Bilişsel-davranışçı anlayışa dayalı aile danışmanlığında tüm aile fertlerine tefekkür, şükür, affetme, bireysel ve toplu olarak ibadetler, ilahi ve zikirler, dini hizmetler, kıssa ve kutsal metinler okuma gibi önemli terapi teknikleri uygulanır. Ayrıca bu teknikler günün belli zamanlarına yayılacak şekilde ev ödevleri olarak planlanır (Nichols, 2013; Turgut-Ekşi, 2020).

3. Evliliğe İlişkin Yanlış ve Eksik Dinî/Fıkhî Bilgi ve Uygulamaların Düzeltilmesi

Doğru ve tam dinî bilgi, inanç ve uygulamalar aile birliğini güçlendirecek güce ne derece sahipse yanlış veya eksik dinî bilgi, inanç ve uygulamalar da aynı oranda aile kurumuna zarar verebilecek etkiye sahiptir (Görgülü, 2016). Bu bağlamda bilişsel-davranışçı düşünceye dayalı terapi metodunun önemi de bu tür yanlış inanç ve davranışların doğrularıyla (sahih) değiştirilmesinde etkili olmasında yatmaktadır. Ancak daha önemlisi aile birliğine zarar veren bu tür yanlış dini bilgi, inanç ve

uygulamaların doğrularının ne olduğunun ortaya konulabilmesidir. Yakından bakıldığında aile kurumuna zarar veren dinî/fıkhî bilgi, inanç ve uygulamaların, çoğunlukla dinin bütünlüğü ve temel maksatları dikkate alınmadan, bağlamından koparılmış bazı ayet/hadislere veya tarihsel değere sahip fıkhî yaklaşımlara dayandığı görülmektedir. Öte yandan aile kurumunun dinî olduğu kadar kültürel yönü olduğu dikkate alınmaksızın, bazı nasların ve fıkhî hükümlerin, literal olarak aktarılmasıyla yetinilmesinin de bu yanlış bilgi, inanç ve uygulamaları beslediği açıktır. Bu bağlamda kocaya mutlak itaat, kadınların dövülebileceği, çok evlilik, geçici (mut'a) evlilik, gizli evlilik, erkeğin boşama yetkisini istediği zaman ve şekilde kullanabileceği, bir defada yapılan üç boşamanın evliliği geri dönülemez şekilde ortadan kaldırdığı, tehdit, aşırı sinir (cinnet) halinde veya sarhoşken yapılan boşamaların geçerli olduğu, zina veya uzun süre ayrı yaşamanın nikahı kendiliğinden düşürdüğü, kadının kazancını, eşi veya çocukları için kullanmak zorunda olmadığı, kadının ev işlerini yapmak veya çocuğunu emzirmek zorunda olmadığı, eşinin anne-babasıyla ilgilenmek zorunda olmadığı vb. tutum ve davranışların aile kurumunu olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Acar, 2018; Paçacı, 2008). Her biri çok sayıda akademik çalışmaya konu olan bu hususların eşler arasında tartışma, duygusal kopuş, şiddet hatta boşanmalara neden olduğu bilinmektedir.

Boşanma nedenleri arasında ilk sırada yer alan aile içi şiddetin sadece yanlış dinî bilgi ve anlayıştan kaynaklandığını söylemek elbette mümkün değildir. Ancak bazı şiddet olaylarının yanlış dinî referanslarla zaman zaman meşrulaştırılmaya çalışıldığı da inkar edilemez bir gerçektir (Öztürk, 2016; Polat, 2014). Örneğin Nisâ Sûresi 34. ayette erkeklerin kadınlar üzerinde "kavvâm" oldukları şeklindeki ifadeden hareketle kocaya mutlak itaatin gerektiği savunulmaktadır. Ancak "kavvam" kavramı, yönetici anlamına geldiği gibi, sorumlu olmak, gözetmek" anlamlarına da gelmektedir. Bu anlamlarda erkeğe aile içinde bir üstünlük veya sorumluluk atfedildiği ortadadır. Ancak birçok akademik çalışmada ifade edildiği gibi buradaki üstünlük ontolojik bir üstünlük olmayıp sosyo-ekonomik bir üstünlüktür (Acar, 2021; Köse, 2015). Erkeğin ailenin reisi olarak kabul edilmesi, ona mutlak olarak itaat edilmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Allah'a isyanda kula itaat yoktur" (Müslim 1840, İtaat 39, Buhârî Ahkam 4) şeklindeki hadisi bu itaatin hayır ve iyilikle sınırlı olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İslam, hayır ve iyilikte kocasına itaat eden kadını idealleştirdiği gibi Mücadele suresinde konu edildiği üzere şer ve kötülükte kocasına karşı duran kadınları da övmektedir.

Bu bağlamda üzerinde durulması gereken bir başka husus da aynı ayetin (Nisâ, 34) devamında yer alan "fadribûhunne" ifadesidir. Çokanlamlı sözcüklerden biri olan "darabe" fiili, Kur'ân'da türevleri ile birlikte dövmek anlamının yanı sıra, uzak yola çıkmak, yüz çevirmek, bir yönden başka bir yöne döndürmek, engel olmak, mahrum etmek, terk etmek, ayırmak, ayrılmak, kovmak, bırakmak, vazgeçmek, iptal etmek gibi anlamlara da gelmektedir. İlk tefsir kitaplarında dövme anlamının

öne çıktığı görülse de ayetin bütünlüğü ve devamındaki ayet (Nisa, 35) dikkate alındığında, aile birliğini korumaya yönelik olarak takip edilecek yolların pasiften aktife, bireyselden kamusala doğru sıralandığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede geçen "fadribûhunne" ifadesi, aile bütünlüğünü korumaya hizmet edecek, en azından ona zarar vermeyecek bir şekilde anlaşılması daha isabetli olacaktır. Nitekim Hz. Peygamberin ifk hadisesi başta olmak üzere eşleriyle yaşadığı ciddi sorunlara rağmen fiziksel şiddete başvurmaması ve eşlerin dövülmesini yasaklaması/kınaması ailevi sorunlarda dövmenin ideal bir çözüm yolu olarak görülmediğini göstermektedir. Şayet ilk dönem tefsirlerinde anlaşıldığı gibi ayette dövmeye ruhsat verildiği kabul edilecek olsa bile bu yöntemin günümüzde aile birliğinin sağlanmasına çoğunlukla hizmet etmeyeceği açıktır (Acar, 2000; Özsoy, 2004).

Günümüzde aile düzenini bozan nedenlerden biri de ***çok eşlilik*** olgusudur. Genellikle ilk eşin bilgisi veya onayı olmadan yapılan bu tür evliliklerin dini meşruiyeti için ileri sürülen delil, Nisâ Suresi 3. ayetidir. Nüzul sebebi dikkate alındığında, sınırsız sayıda evlilik uygulamasını sınırlandırmayı amaçladığı anlaşılan bu ayetin, çok eşliliği teşvik etme amacı taşıdığını söylemek güçtür. Nitekim aynı ayetin devamında tek eşliliğin daha hayırlı olduğu açıkça ifade edilmektedir. Tarih boyunca çok evliliğin nadir olduğu Türk toplumlarında, ilk eşin onayı veya bilgisi dışında yapılan bu tür evliliklerin kadın açısından ciddi olumsuz sonuçlar doğurduğu bir gerçektir. Ayrıca bu tür evliliklerin geçici evlilik (mut'a) şeklinde olması kadında çoğunlukla aldatılma duygusu oluşturmakta ve eşler arası sadakat duygusunu büyük ölçüde zedelemektedir (Dönmez, 2006). İslam'dan önce Araplar arasında özellikle uzun süre devam eden yolculuklar, savaşlar ve göçebe hayatın bir sonucu olarak ortaya çıkan bu tür evliliklerin, hayatı birlikte göğüslemek, neslin devamını sağlamak, birlikte yaşamak ve yaşlanmak gibi evliliğin temel işlevlerinden uzak olduğu açıktır. İslam hukukçuları, genellikle cinsel tatmin amacıyla yapılan bu tür evliliklerin, hem yasaklayıcı çok sayıda hadisi hem de toplumsal sonuçlarını dikkate alarak dine aykırı ve çirkin görmüşlerdir. Şia'nın bir kolu olan Ca'feriyye mezhebi, Nisâ Suresinin 24. âyetinin farklı bir yorumu ve asr-ı saadetteki bazı uygulamalara referansla mut'a nikâhını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Ancak bu tür evliliklerin aile kurumuna verdiği zararlar dolayısıyla günümüz Ca'feri toplumlarında da birçok kesim tarafından eleştirildiği görülmektedir (Dönmez, 2006; Acar 2018). Kahir ekseriyeti Sünni olan bir toplumda ne dinî dayanağı ne de kültürel zemini olan geçici evlilikleri din adına savunmanın imkanı olmadığı açıktır. Bu hususta toplumun bilinçlendirilmesi ve bu tür evliliklerin, İslam'ın ve toplumsal anlayışın aile kurumuna yüklediği değer ve amaçla bağdaştırılamayacağı açıktır.

Eksik veya yanlış dinî bilgi, inanç ve uygulamalar sadedinde değinilmesi gereken en mühim hususlardan biri de erkeğin boşama (talak) yetkisini istediği şekilde kullanma hakkına sahip olduğu yönündeki anlayıştır. İslam, prensip olarak erkeğe boşama yetkisi vermiş olsa da boşanma kararının sağlıklı alınması için bunu belli bir prosedüre bağlamıştır. Ayet ve hadislerde sıkı kurallara bağlandığı hal-

de boşanma yetkisinin özellikle günümüzde rastgele hatta asıl amacının dışında bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılabildiği görülmektedir. Bu çerçevede bir anda kullanılan üç boşama hakkının evlilik birliğini geri dönülemez şekilde ortadan kaldırdığı yönündeki yaygın toplumsal anlayışa değinmek gerekir. Bu anlayışın kaynağı Hz. Ömer'in boşama konusundaki prosedürü gözetmeyen erkekleri cezalandırma amacıyla yapmış olduğu bir düzenlemedir. Üç boşama yetkisinin birlikte kullanılması, adet döneminde veya cinsel ilişkinin gerçekleştiği temizlik dönemindeki boşamalar dine aykırı (bid'î) olsa da hukuken geçerli sayılmıştır. Genel itibariyle fıkıh geleneğimizde kabul gören bu anlayışın nedeni ise çok evliliğin yaygın olduğu toplumlarda boşanmaların kadından ziyade erkeğe zarar verdiği gerçeğidir. Ancak tek evliliğin hakim olduğu ve boşanmış kadınların çoğunlukla yeniden evlenemedikleri toplumlarda ise bu anlayış, kendisine verilen yetkiyi kötüye kullanan erkekten çok kadına ve topluma zarar vermektedir. Bu gerçekten dolayı erkeklerin dine aykırı boşamalarının hukuken de geçersiz sayılması gerektiği yönündeki görüş, dünyadaki birçok fetva kurul kararında ve bilimsel çalışmada ifade edilmektedir. Örneğin Malezya'da mahkeme dışı boşamalar, İslam hukukuna aykırı olması halinde geçersiz sayılmaktadır (Doğru, 2020). Günümüz Müslüman toplumlarında basit bir tartışma veya öfke ile erkeğin birçok ayet ve hadiste açıkça ifade edilen boşama prosedüründen habersiz olarak boşama kararı verdiği ve bu kararın evlilik birliğini geri dönülemez şekilde ortadan kaldırdığı yönünde bir inanç/uygulamanın varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Kur'an ve sünnete aykırı boşamaların evlilik bağını tümden koparmayacağı hususunda çiftlere önceden bilgi verilerek bu tür boşamaların eşler arasında hızlı bir duygusal kopuşa neden olmasına mani olmak önem arzetmektedir (Acar, 2000; Kumaş, 2007).

4. Danışmanlığın Evliliğin İlk Beş Yılında Sürdürülmesi

Birçok alan çalışması ülkemizde farklı nedenlerle çok sayıda çiftin evlilik doyumu yaşayamadıklarını, buna rağmen evlilik kalitesini artırmak için bireysel çabalar dışında başka bir girişimde bulunmadıklarını göstermektedir. Nitekim yukarıda da ifade ettiğimiz gibi sorun yaşayan eşlerin çok az bir kısmı (%2,7) uzman kurum ya da kişilerden yardım almaktadır (TÜİK, 2012). Ailevi ilişkilerin mahremiyetinden kaynaklanan bu durum eşler arası sorunlara erken müdahaleye mani olmakta ve ancak aile birliği kökten sarsılma aşamasına geldiğinde dışarıdan destek alınmaktadır. Buna göre genç çiftlere boşanmaların en fazla (%35,8) gerçekleştiği evliliğin ilk 5 yılında (%42,9) daha fazla destek olunması gerektiği açıktır. Literatürde çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılan *evlilik uyumu, evlilik doyumu* ve *evlilik kalitesi*ni temin edebilmek için bu süreçte onlarla daha yakından ilgilenilmesi önem arzetmektedir. Buna göre evlilik öncesi süreci (nişanlılık) de içine alacak şekilde eşler arası ilişkilerin takip edilmesi, karşılaşılan sorunlara çok gecikmeden müdahale edilerek aile birliğinin zarar görmesine mani olunması gerekir. Nitekim ***eşler*** arası sorunları konu edinen Nisâ suresinin 34. ayeti eşlerin araları tam olarak açılmadan, duygusal olarak birbirinden uzaklaşmadan ve res-

mi mercilere başvurmadan önce müdahale edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Zira yukarıda ifade ettiğimiz gibi mahkeme sürecinde artık birçok şeyin düzeltilemeyeceği bir aşamaya gelindiği için aile mahkemelerine yapılan başvurularda boşanmaktan vazgeçme oranı oldukça düşüktür. Öte yandan daha erken bir aşamada sürece dahil olduğu için Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı daha başarılı sonuçlar elde edebilmektedir. Ancak evlilik gibi duygusal ve mahrem olan bir kuruma iyi niyetle de olsa dışarıdan müdahalenin çoğu zaman zor hatta zararlı olma ihtimali unutulmamalıdır. Hukuk kurallarının ve kolluk güçlerinin yetersiz kaldığı ailevi ilişkilerde cebri yöntemler yerine daha samimi ve teknik ve yöntemlerin tercih edilmesi önem arzetmektedir. Bu hususta genel olarak din kurumunun özelde de ADRB'lerin önemli bir rol üstlenmesi mümkündür. Nitekim 2017'den itibaren nikâh kıyma yetkisi verilen müftülüklerin evlenecek çiftlere yönelik "Evliliğe İlk Adım" adı altında verdikleri seminerler bu noktada önemli bir hizmet üretmiştir. Bu hizmetin kapsamının belediye nikahı ile evlenecek/evlenen gönüllü çiftleri de içine alacak şekilde yaygınlaştırılması mümkündür. Bu şekilde kurulacak sıcak ilişkiler, ADRB görevlilerinin genç çiftlerle daha yakından ilgilenmelerine imkân verecektir. Tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak devam ettirilecek bu ilişkiler, bebek ziyaretleri, bebek mevlidi, kulağa ezan-kamet okuma veya sünnet cemiyeti gibi ülkemizde büyük önem atfedilen ritüellerle daha da pekiştirilerek devam ettirilebilir. Yine müftülüklerin fiziksel ve maddi imkanlarıyla periyodik seminerler, aile sohbetleri, çay toplantıları gerçekleştirilebilir. Bu çerçevede eşler arası uyuma zarar verecek ve evlilik doyumunu zedeleyecek söylem, tutum ve davranışlar hakkında bilgi verilerek, muhtemel sorunların büyümeden önüne geçilmesine katkı sunacak rehberlik yapılmalıdır. Yine aile kurumunu tahkim edecek kitap, dergi, dijital veri vb. yayınlardan yararlanılmasını sağlayarak, genç çiftlerin daha samimi ve açık yüreklilikle sorunlarını ADRB görevlileriyle paylaşmalarına zemin hazırlayabilmelidir. Hiçbir ücret alınmadan yapılacak bu tür hizmetler, bir taraftan aile birliğini zayıflatacak unsurlar hakkında önceden farkındalık oluştururken diğer taraftan sorunlar ortaya çıktığında erkenden tespit ve müdahaleyi kolaylaştıracaktır.

5. Eşler Arası Sorunların Çözümünde Sulh Temelli Bir Anlayışın Benimsenmesi

Aile danışmanlıklarının başarılarının en iyi test edildiği aşama; aile birliği kökten sarsılmış eşlere yönelik yapılacak danışmanlık hizmetleridir. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere ülkemizde toplumun çoğunluğunun aile kurumuna atfettiği dinî değer, kopma noktasına gelmiş evlilikleri bile yeniden inşa etme imkanı verebilecek mahiyettedir. Zira İslam'ın sulh ve barışa verdiği değer, Müslüman toplumlar nezdinde bilinmektedir. Doğrudan eşler arasındaki sorunlarla ilgili olarak Kuran-ı Kerim'de ifade edilen "Sulh/uzlaşma daha hayırlıdır" (Nisâ 4/128) hükmü ve fıkıh geleneğinde yaygın olarak ifade edilen "Sulh hükümlerin efendisidir" prensibi, eşler arası sorunların çözümünde önemli bir yol göstericidir. Halkımızın ailevi so-

runlarını dinî kavram, kuram ve kurumlar yardımıyla çözüme kavuşturma talepleri, mer'î kanunlara da aykırı değildir. Nitekim Aile mahkemelerine ilişkin 7188 sayılı Kanunun 14. maddesinin başlığı daha önce "Aile mahkemeleri bünyesinde bulunan uzmanlar" iken daha geniş bir çerçeve oluşturacak şekilde "Uzmandan yardım alma" şeklinde değiştirilmiştir. Aynı kanunun 5. maddesindeki şu ifadeler dikkate alındığında bir kamu görevlisi olarak ADRB görevlisinin veya İslam hukuku alanında çalışan akademisyenlerin bu aşamada görev almasına bir mani yoktur. İlgili düzenleme şu şekildedir: *"Mahkemece verilecek diğer görevleri yapmak üzere tercihen; evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından Adalet Bakanlığınca adliyelerde görevlendirilen psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacılardan yararlanılır. Bu görevlilerin bulunmaması, iş durumlarının müsait olmaması veya görevin bunlar tarafından yapılmasında hukukî veya fiilî herhangi bir engel bulunması ya da başka bir uzmanlık dalına ihtiyaç duyulması hallerinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar veya serbest meslek icra edenlerden yararlanılır."*

Ailevi sorunların çözümünde İslamî kuram ve kurumlardan yararlanılması birçok ülkede uygulanmaktadır. Müslümanların azınlıkta olduğu İngiltere, Amerika, Kanada, İsrail, Yunanistan gibi bazı ülkelerde bile Müslüman azınlıklara yönelik olarak İslam hukuku uygulamalarından yararlanıldığı bilinmektedir (Kumaş, 2006). Nitekim devletin laik yapısı eşler arası bazı sorunların giderilmesinde dinî değerlerden istifade edilmesine mani değildir. Ulusal bir güvenlik sorunu haline gelen boşanma olgusu kadar aile içi kadına karşı şiddetle mücadelede de tüm önyargılardan bağımsız bir şekilde meseleye bakılması ve sorunun çözümüne odaklanılması akılcı olacaktır. Eşleri boşanma noktasına getiren problemlerin tespit edilmesi ve uygun çözümler üretilmesi, soğuk mahkeme duvarları arasında değil, yeri geldiğinde aile büyüklerinin çözümün bir parçası haline getirildiği dinî kurumlar marifetiyle gerçekleştirmek daha kolay olabilmektedir. İslam, evliliğin her ne kadar özel ve şahsi bir ilişki olduğunu kabul etse de ailevi sorunlarla başa çıkmada çiftlerin aile büyükleri başta olmak üzere toplumsal telkin ve yönlendirmelerin yapıcı yönü olduğunu kabul etmiştir (Yılmaz, 2017). Nitekim Kur'an ve Sünnette eşler arası sorunların giderilmesinde takip edilecek yol ve yöntemler, açık bir şekilde ortaya konulmuş ve bilişsel-davranışçı danışmalık anlayışına da benzerlik gösterecek şekilde meselenin toplumsal yönüne işaret edilmiştir. İslam hukuk geleneğinde genelde "sulh" kavramı, özelde ise "hakem kurumu" altında ele alınan bu konu, Nisâ Suresinde şu şekilde ortaya konulmuştur: *"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından endişeye düşerseniz, o vakit kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."* (Nisâ 4/35). "*Eğer kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh daha hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."* (Nisâ 4/128).

Ayetteki "hakem gönderin" emrinin kime yönelik olduğu tartışmalı bir konu olsa da ilgili ayet, ailenin korunmasının sadece eşler üzerine düşen bir vazife olmadığını, çiftlerin aileleri başta olmak üzere, devletin ve tüm toplumun bu hususta sorumluluk taşıdığını göstermesi açısından önemlidir. Ülkemizdeki ilgili yasalar ve sahadaki uygulamalar dikkate alındığında, aile danışmanlığında çiftlerin ailelerinin çözüme neredeyse hiç dahil edilmedikleri görülmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi manevi yönelimli bilişsel-davranışçı aile danışmanlığında eşlerin içinde bulunduğu sosyo-kültürel çevreyi dikkate alarak aile büyüklerinin sürece dahil edilmesi bir açıdan kaçınılmaz olmaktadır (Turgut- Ekşi; 2020; Kılınçer, 2021) Sorun yaşayan eşleri yakından tanıdıkları için aile büyüklerinin sorunun kaynağını ve en doğru çözüm yolunu tespitte çoğunlukla daha başarılı oldukları görülmektedir. Hakemlerin aile içinde yaşı ve tecrübesiyle saygın, gün görmüş kişilerden seçilmesine özen gösterilir. Hakemlerin aileden seçilmesinin önemine işaret olarak 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi (HAK)'nde hakem uygulamasına "aile meclisi" denilmiştir. Günümüzde Malezya, Pakistan, Suudi Arabistan, Cezayir gibi bazı müslüman ülkelerde var olan hakem uygulamasının başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir (Doğru, 2020).

Bilindiği gibi arabuluculuk kurumu, günümüzde "alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi" olarak hukuk sistemi gelişmiş ülkelerde uzun yıllardır uygulanmaktadır. Tarafların içinde bulundukları uyuşmazlığı tarafsız bir üçüncü kişi yardımı ile mahkemeye gitmeden çözebilmelerine imkan veren arabuluculuk uygulamaları, ülkemiz gibi yargı yükü fazla olan hukuk sistemlerinde giderek önem kazanmaktadır. Ülkemizde 2012 yılında 6325 sayılı kanun ile yürürlüğe giren arabuluculuk uygulaması, mevzuat gereği olarak sadece hukuk fakültesi mezunları tarafından yürütüleceği hükme bağlanmış olsa da ailevi bazı sorunların ADRB bünyesinde çözülmesi kanaatimizce aile kurumunun tahkim edilmesi ve aile içi şiddetin önlenmesi açısından önemli bir açılım olacaktır. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında yapılacak protokol ile ADRB görevlilerinin arabuluculuk için gerekli olan eğitimleri almaları ve arabuluculuk hizmetlerinin iki kurum arasında eşgüdümlü olarak yürütülmesine imkan verecek bir yönetmeliğin hazırlanması önem arzetmektedir. Böylece ADRB bünyesinde uzun zamandan beri, isteyen vatandaşlarımıza yönelik olarak fiilen yürütülmekte olan eşler arası sorunların çözülmesine yönelik hizmetlerin hem daha sistemli hale getirilmesi hem de adalet sistemine entegre edilmesi sağlanmış olacaktır.

ADRB bünyesinde yapılacak sulh temelli aile arabuluculuğu, öncelikle yalnızca eşlerin katılımı ile, sonuç alınamaması halinde eşlerin ailelerinden uygun görülen kişilerin iştiraki ile yapılmaya çalışılır. Ancak günümüzde geniş aileden ziyade çekirdek aile yapılarının hakim olduğu dikkate alındığında zaman zaman uygun akrabaların bulunamaması halinde hakem olarak saygın bir aile dostu, komşu veya din görevlisi, müftü, vaiz veya İslam hukuku uzmanlarından da yardım alınabilir. Nitekim hem İslam hukukçularının çoğunluğu hem de 1917 tarihli Hukuk-ı Aile

Kararnamesi'ne göre, hakemlerin geniş aileden bulunamaması halinde dışarıdan seçilmeleri caizdir. Ayrıca fıkıh kaynaklarında genellikle erkek olarak zikredilen hakemlerin, kadın olmasında da dinen bir sakınca görülmemiştir (Zeydan, 1993). Hakemin kadın olması, sorun yaşayan kadın (eş) için iyi bir rol model olmasına ve özellikle mahrem konuların daha rahat tahlil edilmesine imkan vererek sorunun aşılmasını kolaylaştırması mümkün olabilecektir.

Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin 130. maddesinde[1] amaç ve çalışma yöntemi açıklanan "aile meclisi" uygulamasında, Hanefi mezhebinde kadının mahkemeye başvurma hakkının çok sınırlı tutulmasından kaynaklanan mağduriyetleri gidermek için Mâlikîlerin görüşü benimsenerek hakemlerin boşanma yönünde karar vermesinin de önü açılmıştır. Oysa günümüzde kadınların mahkeme yoluyla boşanmaları mümkün olduğu için klasik Hanefi mezhebinin görüşüne uygun olarak hakemlerin boşanma yönünde karar verme yetkisinin olmaması daha yerinde olacaktır. Buna göre hakem uygulamasının sulha dayalı bir arabuluculuktan ibaret olduğunu ve Batılı med-arb anlayışı ile yürütülen arabuluculuk faaliyetlerinden farklı olarak eşlerin boşanma sürecini en az zararla atlatmalarına odaklanmak yerine mümkün oldukça aile birliğinin muhafazasını amaçladığını söylemek mümkündür (Temel, 2019). Sulh temelli hakem uygulamasında nihai amaç, evlilik birliğinin devamını temin etmek olsa da eşleri bu yönde zorlamak gibi bir amaç güdülmemektedir. Nitekim ayetlerde de açıkça ifade edildiği üzere eşler arasındaki ilişki tamamen bozulmuş ve birbirlerinin haklarını gözetemeyecek hale gelmişler ise boşanma daha doğru bir karar olacaktır.

6. Ayrılığın En Güzel Şekilde Olmasının Amaçlanması

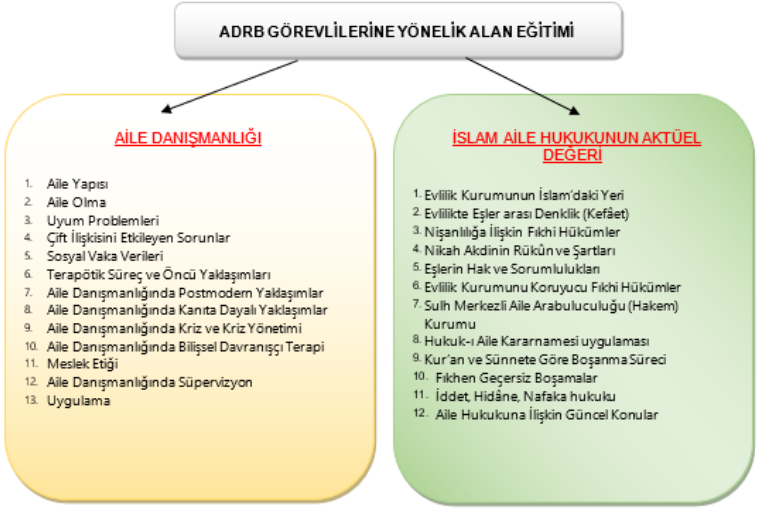
İslam dini, meşru ve makul gerekçeler olmaksızın verilen boşanma kararını yanlış ve günah olarak görmektedir. Bununla birlikte tarafların birbirlerinin haklarını koruyamadığı bir evliliği devam ettirmeleri yerine güzel bir şekilde sonlandırmalarını tavsiye etmektedir. Buna rağmen ADRB'lere gelen bazı soru ve vakalar (Aybey, 2015), ülkemizde birçok kişinin boşanmanın mutlak anlamda haram olduğuna inandığını göstermektedir. Makul ve meşru sebeplere dayanmayan boşanmalar dine aykırı olduğu gibi sürdürülemeyecek şekilde kökten sarsılmış evliliklerin devam ettirilmesi de aynı nispette dinin ruhuna aykırıdır. Bu bağlamda ADRB'ler gereksiz boşanmaların önüne geçmeye çalıştıkları kadar eşlerin birbirlerinin haklarını ihlal ettikleri, çocukların sağlıksız bir ortamda büyümesine

[1] "Zevceyn beyninde niza' ve şikak zuhur edipte tarafeynden biri hakime müracaat ederse hakim tarafeyn ailelerinden birer hakem ta'yin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem ta'yin olunacak kimse bulunmaz veya bulunup ta hakem olacak evsafı haiz olmazsa hariçten münasiplerini ta'yin eder. Bu suretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifâdât ve müdâfaâtını tetkik ile beyinlerini ıslaha çalışır. Kâbil olmadığı surette kusur zevcde ise beyinlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine mühala'a eyler. Hakemler ittifak edemezlerse hakim evsaf i lazimeyi haiz diğer bir hey"et-i hakemiyye veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hakem ta'yin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat'i ve nâkabil-i i'tirazdır."

neden olacak evliliklerin de en güzel şekilde sonlandırılması için gayret göstermelidirler. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Eşlerinizi boşadığınız zaman onları güzel bir şekilde boşayın ve onlara hediyeler vererek gönüllerini alın" (el-Bakara 2/236) denilmektedir. Özellikle çocukların olması halinde çok daha hassas bir şeklide evlilik birliğinin sonlandırılması gerekmektedir. Mahkeme sürecinde ve boşanma sonrasında çocukların sağlıklı bir psiko-sosyal ortamda büyümesi, mehir, nafaka, maddi-manevi tazminat ve mevcut mal varlığının paylaşımı gibi problemlerin çözüme kavuşturulması hatta uygun şartlar oluşmuşsa boşanmış eşlerin yeniden evlenmeleri gibi hususlarda da ADRB görevlilerinin danışmanlık ve rehberlik yapmaları mümkündür.

C. SULH TEMELLİ MANEVİ YÖNELİMLİ AİLE DANIŞMANLIĞI MODELİNİN UYGULANMASI

BİRİNCİ AŞAMA: Bu aşama, ADRB görevlilerine yönelik olarak iki temel mesleki gelişim eğitimini kapsamaktadır. Bu eğitimlerin ilkini teşkil eden "aile danışmanlığı" eğitiminin, birçok üniversitede yer alan "Sürekli Eğitim Uygulama Merkezi" veya ilgili akademik birimler tarafından 300 saati teorik, 150 saati uygulamalı olarak verildiği görülmektedir. Mevcut uygulamada ilahiyat fakültesi mezunlarına bu eğitimin verilmesinin önünde bazı mevzuat engelleri olsa da ABDR bürolarında resmi görev yapan ilahiyatçılar için istisnai bir düzenleme yapılabilir. "İslam Aile Hukuku'nun Aktüel Değeri" başlıklı eğitim ise İlahiyat fakültelerinde Temel İslam Bilimleri/İslam Hukuku Anabilim Dalı" programı çerçevesinde "150 saat olarak verilmesi mümkündür. Elbette bu eğitimler, hem içerik hem de metot olarak geliştirilmeye muhtaç önerilerden ibarettir.

İKİNCİ AŞAMA: İkinci aşama, önerdiğimiz modelin uygulama aşaması olup ADRB görevlilerinin "müftülük nikahı" veya "belediye nikahı" için resmi başvuruda bulunan çiftlerin yanı sıra ailevi sorunlar dolayısıyla ADRB'lere başvuran evli çiftlerden arzu edenlere yönelik verilecek sistematik eğitim ve danışmanlık hizmetlerini içermektedir. Bu eğitim ve danışmanlık hizmetleri, aşağıda belirtilen evlilik aşamalarına göre belirlenecektir: 1- Nişanlılık dönemi, 2- E*vliliğin Sorunsuz Dönemi, 3-Fikri Ayrılık ve Çatışma Dönemi*, 4-*Duygusal Kopuş ve Dava Dönemi ve 5-Boşanma Sonrası Dönem.* Buna göre çiftlerin bir kısmına talep ve ihtiyaçlarına göre sadece bir veya iki dönemde eğitim ve/veya danışmanlık hizmeti verilirken bir kısmına tüm aşamalarda bu hizmetler verilebilecektir.

1-Nişanlılık Dönemi: Bu dönemde eğitime/danışmanlığa dahil olan kişiler, evlenmek için müftülük veya belediyeye resmen başvurmuş ve nikah işlemleri için tarih bekleyen çiftlerden oluşmaktadır. Nikah tarihi almamış olsalar da ailelerin bilgileri dahilinde nişanlanmış çiftler de eğitim/danışmanlık sürecine kabul edilebilirler. Bu süreçte daha çok birbirlerini tanımaya çalışan çiftler henüz ciddi sorunlar karşılaşmamaktadırlar. Ancak ileride ortaya çıkabilecek sorunların birçoğunun kökleri bu döneme uzanmaktadır. Aile kurumunun sağlam temellere oturması ve ileride yaşanabilecek sarsıntılara karşı daha dirençli olması için bu dönemde verilecek eğitim ve danışmanlık büyük önem arz etmektedir. Bu öneminden dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı, ADRB bünyesinde yeni çiftlere "evliliğe ilk adım" seminerleri adı altında zaman zaman eğitimler vermektedir. Bu dönemde verilecek seminerde yukarıda belirttiğimiz gibi bir taraftan aile kurumunun dinî ve ahlakî değeri, evliliğe dair yanlış veya eksik bilgi, inanç ve uygulamaların düzeltilmesi ve toplumumuzda eşler arasında görülen yaygın sorunlar hakkında farkındalık oluşturularak çiftlerin bilinçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece eşler arası uyumu ve evlilik doyumunu zedeleyen bazı söylem ve eylemlerin bir takım dini referanslarla meşrulaştırılmasının önüne geçilmeye çalışılır. Yukarıda da işaret ettiğimiz dini referanslarla meşrulaştırılmaya çalışılan söylem ve eylemlerin aile kurumuna zarar vermesinin önüne geçmek üzere bu dönemden itibaren evlenecek çiftlere bilinç kazandırılmaya çalışılır. Seminerler şeklinde verilecek bu eğitim çiftlerin talebine göre kadınlara ve erkeklere ayrı ayrı veya çiftlere birlikte verilebilir. İlk 12 seminer, haftada bir; son 12 seminer ayda bir olmak üzere planlanan evliliğe ilk adım seminerleri, çiftlerin ihtiyaçlarına göre ayda bir olacak şekilde tekrarlanabilir. Bu seminerler, ADRB görevlileri, akademisyenler veya profesyonel psikolog/aile danışmanları tarafından 45+45 dakikalık periyotlar şeklinde verilir. 24 adet seminer olarak verilecek bu eğitimler, 6 aylık bir süreç içinde topluca verilecektir. Ancak ihtiyaç halinde bu seminerler her çiftle ayrı ayrı veya çiftlerden biriyle derinlemesine görüşmeler şeklinde de verilebilecektir.

2. Evliliğin Erken/Sorunsuz Dönemi: Bu dönemde de eğitim/danışmanlık sürecine dahil olan çiftler, müftülük veya belediye nikahı ile evlenmiş kişilerden oluşur. Bu dönem, çiftlerin uyumu ve evlilik doyumuna göre uzun veya kısa süre-

bilir. Bu aşamada verilecek eğitim ve danışmanlıklar nişanlılık dönemiyle aynıdır. Bundan dolayı iki dönemde verilecek seminerler birleştirilerek yapılacaktır. Seminerler aşağıdaki gibidir:

3. Fikrî Ayrılık ve Çatışma Dönemi: Bu dönemde çiftlere yönelik birtakım seminerler yapılması mümkün olsa da ağırlıklı olarak danışmanlık hizmeti verilecektir. Modelin başarısını ortaya koyması açısından oldukça önemli olan bu dönemde verilecek danışmanlık daha önceki süreçlerde takip edilen çiftler veya ailevi sorunları dolayısıyla doğrudan ADRB'ye başvuran kişilere yönelik olacaktır. Danışan kişinin kadın olması halinde kadın ADRB görevlisi, erkek olması halinde erkek ADRB görevlisi danışmanlık görevini üstlenecektir. Birlikte başvuran eşlere çiftlerin talebine göre kadın ve/veya erkek görevli danışmanlık yapacaktır. Danışmanlıklar önceden hazırlanan soru kağıtları ve görüşme kılavuzuna uygun olarak boylamsal tarzda yüz yüze görüşmeler şeklinde yürütülecektir. Eşler arası sorunların görevliler tarafından çözülememesi halinde, aile büyükleri ve/veya İslam hukuku uzmanlarının (müftü, vaiz, akademisyen vb.) dahil olacakları yukarıda ayrıntılarını verdiğimiz "sulh temelli aile arabuluculuk" hizmeti verilecektir.

4. Duygusal Kopuş ve Mahkeme (Boşanma) Dönemi: Bu aşamada aile birliği kökten sarsılmış ve genellikle boşanma davaları devam eden eşlere yönelik danışmanlık hizmeti verilecektir. Bu aşamadaki eşler için iki durum söz konusu olabilmektedir: Ya daha önceki aşamalarda ADRB hizmetleri almış ancak yeterli olmamış ya da doğrudan bu aşamada ADRB'lere müracaat etmişlerdir. Şayet ikinci durum söz konusu ise ADRB görevlileri öncelikle üçüncü aşamadaki gibi bir danışmanlık hizmeti verecektir. Verilen bu danışmanlık hizmetlerinin sonuç vermemesi hainde "sulh temelli aile arabuluculuğu" aşamasına geçilecektir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi eşler arası arabuluculuğun yapılıp yapılmayacağı ve arabulucu olarak seçilecek aile büyüklerin kimler olacağı çiftlerin onayı ve yönlendirmesiyle belirlenecektir. Uygun aile büyüklerinin bulunamaması halinde, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, İslam hukuku uzmanlarından (akademisyen, müftü, vaiz veya bir başka din görevlisi) yardım alınması mümkündür. Sulh temelli aile arabuluculuğunun nihai amacı evlilik birliğinin devamını temin etmek ve eşleri

boşanma düşüncesinden vazgeçirmektir. Ancak bu her zaman mümkün hatta doğru olmayabilir. Bu durumda evliliğin en güzel şekilde sonlandırılmasına ve boşanma sonrası danışmanlığına odaklanılması gerekecektir.

5. Boşanma Sonrası Dönem: Evliliğin resmen bittiği bu süreçte verilecek danışmanlık, özellikle çocukların bulunması halinde daha fazla önem arz etmektedir. Boşanma sonrası yeni hayatlarına alışmaya çalışan eşlerin çoğunlukla duygusal olarak desteklenmeye ve birbirlerinin haklarını gözetmeye teşvik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca boşanma sonrası muhtemel olarak görülen velayet, çocukların bakımı, çocukla kişisel ilişki kurma, nafaka, tazminat, mal paylaşımı gibi çatışma hususlarında barışçıl yöntemlerle sürecin yönetilmesi önem arz etmektedir. Nitekim ayet ve hadislerde ifade edilen 'güzel boşanma'nın temin edilmesi bu modelin önemli bir aşamasını teşkil etmektedir.

SONUÇ

Eşler arası sorunların çözümüne yönelik ülkemizde çok sayıda faaliyet yürütülmesine rağmen aile kurumu güç kaybetmeye devam etmektedir. Aile kurumunu tahkim edecek yeni danışmanlık anlayışlarına ihtiyaç olduğu farklı gerekçelerle dile getirilmektedir. Hem akademik çevrelerde hem de sahada giderek ilgi gören "manevi yönelimli aile danışmanlığı" anlayışını, bu arayışın bir tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim halkımızın Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Aile ve Dinî Rehberlik Büroları'na (ADRB) gösterdiği ilgi de bu tezi güçlendirmektedir. Ancak bazı alan araştırmaları, bu ilgiye rağmen ADRB hizmetlerinin istenen verimliliği ortaya koyamadığını göstermektedir. Bu durumun en önemli nedeni, ADRB görevlilerinin hem modern terapötik teknik ve yöntemler noktasında hem de zengin İslam hukuk birikiminde aile birliğini güçlendirecek ve eşler arası sorunların çözümünde kullanılabilecek kuram ve kurumların güncel değeri hususunda yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır. İşte ortaya koymaya çalıştığımız '*sulh temelli manevi yönelimli aile danışmanlığı modeli*' iki aşamadan oluşup ilk aşaması bu iki alandaki mesleki eksikliğin giderilmesine yönelik eğitimleri içermektedir. İkinci aşamada ise bu birikimin eşlere yönelik yapılacak danışmanlıklara uygulanmasıdır. Bu danışmanlıklar, eşlerin ilişki durumuna göre; *nişanlılık dönemi*, *evliliğin erken/sorunsuz dönemi*, *fikri ayrılık/çatışma dönemi*, *duygusal kopuş/boşanma davası dönemi* ve *boşanma sonrası dönem* şeklinde, beş ayrı aşamaya uygun içerik ve yöntemlerle yürütülür. Danışmanlıklar birden çok çifte toplu halde, çiftlere tek tek, bir arada ve yine ihtiyaç duyulması halinde aile büyüklerinin ve/veya üst düzey İslam hukuku uzmanlarının dahil edilmesi (aile meclisi) yoluyla, derinlemesine görüşmeler ve seminerler şeklinde yapılır.

Bu model, özelde ADRB'lerde, genelde tüm aile danışmanlıklarında uygulanabilecek bir perspektife sahip olup şu temel ilkelere dayanmaktadır: 1-Manevi/

dini değerlerin danışmanlık sürecine dahil edilmesi, 2- Modern terapötik teknik ve yöntemlerden gereği gibi yararlanılması, 3- Eşlerin evliliğe ilişkin yanlış ve/veya eksik dinî/fıkhî bilgi ve anlayışlarının düzeltilmesi, 4- Eşler arası sorunların çözümünde sulh temelli bir anlayışın esas alınması, 5- Ayrılığın en güzel şekilde olmasının amaçlanması.

Bu ilke, yöntem ve süreçlere dayalı olarak yürütülecek danışmanlığın, toplumumuzun dini ve manevi değerlerine uygun, modern terapötik teknik ve yöntemlerin başarılı şekilde kullanıldığı, bütüncül, sistematik, transfer edilebilir, etkin ve özgün bir aile danışmanlığı modelinin gelişmesine katkı sunabileceğini ümit etmekteyiz.

KAYNAKLAR

Acar, H. İ. (2000). *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*. Erzurum: Ekev Yayınları.

Acar, H. İ. (2021). *İslam Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Açık, F. (2006). "İslâm Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ağırbaş, F. (2017). "Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Aka, Muharrem. (2020). "Dine ve Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışmanlık-I: Manevi Danışmanlık Perspektifinden Kuramsal Analizler", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, Sayı: 2, 201-233.

Angın, Y., Altaş, N. (2018). "Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18 (2), ss. 661-689.

Arvas, F. B., (2020). *Aile Psikolojisi, Din ve Değerler*, Bursa: Emin Yayınları.

Aşıkoğlu, N. Y. (2008). "Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dini Danışmanlık" I. Din Hizmetleri Sempozyumu 3-4 Kasım, 2, Ankara: DİB Yayınları.

Aybey, S. (2015). "Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Nedenleri (Ege Bölgesi Örneği)", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, ss. 104-126.

Aybey, S. (2016). "Müftülüklere Gelen Evlilikle İlgili Sorunların Çözümünde Dini Danışmanlığın Rolü", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 9 (44), ss. 1327-1342.

Carlson, T. D., Kirkpatrick, D., Hecker, L., & Killmer, M. (2002). Religion, spirituality, and marriage and family therapy: A study of family therapists' beliefs about the appropriateness of addressing religious and spiritual issues in therapy. American Journal of Family Therapy, C. 30 (2), ss. 157-171.

Çapçıoğlu, İ. (2018). "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile", *Turkish Studies,* C. 13(2), ss. 19-34.

Çetintaş, Ş., Ekşi, H. (2020). *Manevi Yönelimli Çift, Evlilik ve Aile Terapileri, Aile Terapisi Manevi Yönelimli Bir Perspektif*, Editör: Ekşi, H. Ankara: Nobel Yayınları.

Demircioğlu, H. R. (2019). "6325 Sayılı Kanun'un Aile Hukuku Uyuşmazlıklarında Uygulanabilirliği", Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu. Editör: Ersin, E. Ankara: Pozitif Yayıncılık.

Doğru, Z. (20(20). "Malezya Örneğinde İslam Aile Hukukunda Arabuluculuk Uygulamaları", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Düzgüner, S., (2018). "Nereden Çıktı Bu Maneviyat Manevi Bakımın Temellerine İlişkin Kültürlerarası Bir Analiz", Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, (2.Basım). C.1. Editör: Ayten, A., vd. İstanbul: Dem Yayınları.

Ekşi, H. (Edit)., (2020). *Aile Terapisi: Manevi Yönelimli Bir Perspektif*. Ankara: Nobel.

Ekşi, H., Kaya, Ç., Okan, N. (2020). "Maneviyat ve Psikolojik Danışma", Editör: Ekşi, H. Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma, Kaknüs Yayınları.

Ekşi, H. (Edit)., (2020). *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. Ankara: Nobel Yayınları.

Ekşi, H. (Edit). (2022). *Psikoterapi ve Psikolojik Danışmada Manevi Yönelimli 101 Teknik*. Nobel Yayınları.

Filiz, O. (2011. "Türkiye'de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 25(25), 73-96.

Görgülü, F. (2016). "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü", *Diyanet İlmi Dergi*, C. 52 (2), ss. 97-113

Kılınçer, H. (2021). "Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi," Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17, 263-273.

İl, S. (2009). "Aile Arabuluculuğu", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, C. 20 (1), ss. 23-32.
Kaplan, S., Abay, H., Bükecik, E., Şahin, S., Düzgün, A. A., Karabulut, A. B. (2018 "Türkiye'de 2000-2018 Yılları Arasında Kadınlarda Boşanma Nedenlerine Yönelik Yapılmış Çalışmaların İncelenmesi: Sistematik Derleme", *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, C. 3 (2), ss. 821-833.
Khakpour, M., Mehrafarid, M., Akbari Amarghan, H., Nejat, H., Fazayeli Yousefabad, M., Toroghi, R. (2018). Effeckt of Spritiual family Therapy on Marital Satisfation in Couples with husbands' drug-Dependendt, Journal of Researcch and Health, ,c. 8(4), ss. 365-372.
Khodayarifard, M., Fatemi, S. M. (2013). Combination of Spirituality and Cognitive-Behavioral Family Therapy on Treatment of General Anxiety Disorders, Psychology, C. 4 (40), ss. 427-432
Khodayarifard, M., McClenon, J., (2011). Family Therapy in Iran: A case Study of Obsessive-Compulsive Disorder, Lournal of Multimultural Counseling and Develepment, C. 39 (2), ss. 78-89
Köse, S. (2015). "Kavvâm-İtaat İlişkisi Bağlamında Karı-Koca Münasebetlerine Bakış -Nisâ' (4), 34. Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2 (2), ss. 85-121.
Kumaş, M. S. (2007). *Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi ve Türk Medenî Kanunu Çerçevesinde Boşanma Hukuku Genel Amaçlar, Uygulama Farklılıkları ve Sebepler*. Bursa: Emin Yayınları.
Kurşuncu, B. A. (2007). "Boşanma Davalarında Yargılama Usulü", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
Mürsel, C., Onur, F. (2020). "Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Problemlere Dini Danışmanlık ve Rehberliğin Katkısı (Bingöl Örneği)", *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3 (2), ss. 231-255.
Nazlı, S. (2012). *Aile Danışmanlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık
Nichols, M. P. (2013). *Aile Terapisi Kavramlar ve Yöntemler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
Ok, Ü. (2012). "Dini Danışmanlık: Tanımı ve Tarihi". Editörler: Altaş, N. ve Köylü, M. *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. Ankara: Günüz Yayınları.
OnbirinciKalkinmaPlani.pdf (sbb.gov.tr)
Oruç, E. S. (2009). "Erzurum ve Bursa Müftülüklerine 2005-2008 Yılları Arasında Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Talebinin Nedenleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18 (2), ss. 299-325.
Özer, N. (2015). "Aile Danışmanlığında Hakemlik Kurumunun Yeni Bir Model Olarak İhyası", Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
Öztürk, N. (2016). "Kadına Karşı Şiddet Kur'an'dan Beslenir Mi?", Sosyal Yaşam ve Kadın Sempozyumu, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
Paçacı, İ. (2008). "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 11, 59-92.
Parkinson, L. (2018), *Aile Arabuluculuğu*, Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı.
Peker, H. (2012). "Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri". Editörler: Altaş, N ve Köylü, M. *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. Ankara: Günüz Yayınları
Perçin, G. E. (2012). "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinden Arabuluculuğun Hukuksal Düzenlemelerdeki Yeri", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Bülteni, C. 31 (2), s. 185.
Polat, E. (2014). "'Kavvâmûn' İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te'dîbi", *Ekev Akademi Dergisi*, C. 59, ss. 255-274.
Prest L.A., Robinson, W., D., (2006). Systemic Assessment and Treatment of Depression and Anxiety in Families: The BPSS model in Practice, Journal of Systemic Therapies, C. 25 (3), ss. 4-24
Sayar, K. (2014*). Terapi: Kültürel Bir Eleştiri* (5. Basım). Timaş Yayınları.
Saygılı, S. (2019). *Evlilik ve Aile Terapisi, Maneviyat Psikolojisi III: Evlilik ve Aile*. (Ed. M. Atak), Kayseri: Kimlik Yayınlar.
Söylev, Ö. F. (2016). "Din Görevlilerinin Dini Danışma ve Rehberlik İlişkileri Üzerine Bir Araştırma", *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, 2(2), 205-246.
Şahin, T. B. (2010). "Dinî Danışmanlık Bağlamında Aile ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
Şahin, Z. A., (2017). *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, Marmara Akademi Yayınları, İstanbul.
Şirin, T. (2018). *Dini Danışma ve Rehberlik: İHSAN Modeli Mânevî Danışmanlık*. Erzurum: MİM Yayınları.
T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı | T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı | Anasayfa
Temel, A. (2019). "Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna İslâm Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Muhtemel Katkıları", *Darulfünun İlahiyat Dergisi*, C. 30 (2), ss. 311-336.
Topuz, İ., (2014). *Din Görevlilerinin Manevî Danışmanlık Yeterlilikleri*, Isparta: Manas Yayınları.
Topuz, İ. (2015). "Danışmanlık Görevi Yürüten Din Görevlilerinin Meslekî Algılarına Yönelik Nitel Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S. 34, ss. 75-93.

Turgut, T., Ekşi, F. (2020). "Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Aile Terapisi, Aile Terapisi Manevi Yönelimli Bir Perspektif", Editör: Ekşi. Ankara: Nobel Yayınları.
Velidedeoğlu, H. V. (1965). *Türk Medenî Kanunu (Aile Hukuku)* (6. Baskı), İstanbul: Nurgök Mat.
Yılmaz, İ. (2017). "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", *Turkish Studies*, C. 12 (10), ss. 329-360.
Yücel, F., (2018). "Müslümanlara Yönelik Dini Danışmanlık Eğitimi (Hartford Saminary Örneği), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, (Edit: Ali Ayten vd). İstanbul: Dem Yay. 2. Baskı, C.1, ss. 373-396.
Zeydan, A. (1993). *el-Mufassal fî Ahkâmi'l-Mer'eti'l-Müslime*, VIII, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

PEACE-BASED SPIRITUAL FAMILY COUNSELING: A MODEL PROPOSAL FOR FAMILY AND RELIGIOUS GUIDANCE BUREAUS

EXTENDED ABSTRACT:

Problems between spouses and divorce are on the agenda of our country as in many modern societies. Within the framework of combating these problems, which are also the subject of some national development and action plans, "family courts and mediation" services are provided within the Ministry of Justice, while "family and divorce process counseling" activities are carried out within the Ministry of Family and Social Services. On the other hand, many studies have been conducted in "family counseling/couple therapy", which has gradually a particular discipline, and thousands of family counselors/couple therapists are struggling with these problems in the field. Nevertheless, it is difficult to assert that the desired success has been achieved.

Many studies both in the world and in our country emphasize that society widely attributes religious/spiritual value to the institution of family and that utilizing religious/spiritual elements in solving family problems is effective in solving problems between spouses. "Spiritually oriented family counseling" based on this understanding has attracted increasing attention both in academic environments and in the field in the last quarter century. In this context, the public's interest in the Family and Religious Guidance Bureaus (FRGB) under the Presidency of Religious Affairs supports this supports this assertion. Established in 2003, FRGB's have been operating throughout the country, providing psychological counseling and guidance services as well as religious informing (fatwā). However, some field studies show that FRGB officials have some serious deficiencies in terms of professional competence. These deficiencies can be categorized under two headings: 1- Not having the necessary knowledge and skills in therapeutic techniques and methods used in family counseling. 2- Not having sufficient knowledge about the current value of fiqh concepts, theories and institutions that can be used to strengthen family unity and solve problems between spouses. Despite the great potential of FRGB services, they do not achieve the expected success due to these basic deficiencies. *The peace-based, spiritual family counseling model* is basically based on the synthesis of knowledge in these two areas.

The main features of this model, which can be foreseen to be applied in FRGB in particular and in all family counseling in general, can be listed as follows: 1- Inclusion of spiritual/religious values in service; 2- Utilization of modern therapeutic techniques and interruptions, 3- Incorrect and/or incomplete religious knowledge of spouses regarding marriage and the distribution of their understandings, 4- Gathering the basis of a universal understanding of peace in the resolving of the situation between spouses, 5- Aiming to continue the separation in the best way. According to the relationships of the spouses of the consultants, It is carried out in 5 different stages: the engagement period, the early/problem-free period of marriage, the disagreement/conflict period, the emotional break/divorce period, and the period after the divorce. Counseling is provided to more than one couple collectively, to couples individually, together, and if necessary, by involving family elders and/or senior Islamic law experts (family council) in the form of informational meetings and seminars. We hope that investments based on these principles, methods and systems will pave the way for a holistic, systematic, transferable, effective, and original family counseling model compatible with our people's religious and spiritual values and that operates successfully with modern therapeutic techniques and methods.

Keywords: Islamic Family Law, Spiritual Family Counseling, Peace-based Family Counseling, Family and Religious Guidance Bureaus.